

MILLIY MUSIQA REPERTUARINING O'QUVCHILARDA ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

M.Abduraximova

Qo'qon davlat universiteti

Musiqa ta'limi yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **S.Asqarova**

Musiqa nazariyasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa ta'limining muhim tarkibiy qismi bo'lgan milliy musiqa repertuarining o'quvchilarda estetik didni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Milliy kuy-qo'shiqlar, xalq musiqasi namunalari, maqom va mumtoz musiqa merosi o'quvchilarning musiqiy idroki, badiiy tafakkuri, estetik his-tuyg'ulari va milliy-madaniy dunyoqarashini rivojlantiruvchi muhim vosita sifatida yoritiladi. Maqolada milliy repertuarni tanlashning yoshga moslik, badiiy-estetik qiymat, tarbiyaviy mazmun, musiqiy murakkablik va milliylik mezonlari asoslab beriladi. Shuningdek, tinglash, kuylash, tahlil qilish, taqqoslash, ijro etish va ijodiy topshiriqlar asosida milliy musiqa repertuaridan foydalanish o'quvchilarning estetik didini rivojlantirishning samarali pedagogik sharti sifatida ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: milliy musiqa, musiqa repertuari, estetik did, musiqiy idrok, estetik tarbiya, milliy qadriyat, xalq qo'shiqlari, maqom, musiqa ta'limi, badiiy tafakkur, musiqiy madaniyat, o'quvchi.

KIRISH

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim tizimida yosh avlodni har tomonlama rivojlangan, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan va yuksak estetik didga ega shaxs sifatida tarbiyalash muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda musiqa ta'limining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki musiqa insonning nafaqat intellektual, balki hissiy-estetik olamiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Musiqiy asarni tinglash, kuylash, ijro etish va tahlil qilish jarayonida o'quvchining go'zallikni his etishi, badiiy obrazni anglash va unga estetik baho berish qobiliyati rivojlanadi.

Ayniqsa, milliy musiqa repertuaridan ta'lim jarayonida maqsadli foydalanish o'quvchilarning estetik didini shakllantirish bilan bir qatorda ularning milliy-madaniy o'zligini anglashiga ham xizmat qiladi. Xalq kuylari, an'anaviy qo'shiqlar, mumtoz musiqa, maqom namunalari va o'zbek kompozitorlari ijodi o'zida xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari, hayot tarzi va estetik qarashlarini mujassamlashtiradi. Estetik did shaxsning go'zallikni idrok etish, badiiy hodisalarni farqlash, ularga baho berish va o'zining estetik munosabatini namoyon qilish qobiliyatini ifodalaydi. Musiqa ta'limida esa bu tushuncha o'quvchining musiqiy

asarning mazmuni, xarakteri, janri, shakli, ohangdorligi, ritmi, tembri va ijrochilik xususiyatlarini anglash hamda baholay olish qobiliyati bilan chambarchas bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan, milliy musika repertuarini o‘quvchilarning estetik didini rivojlantirishga yo‘naltirish bugungi musika pedagogikasining dolzarb masalalaridan biridir. Zamonaviy tadqiqotlarda ham milliy musika asarlarini tanlashda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, musiqiy qobiliyatlari, asarning badiiy-estetik mazmuni hamda tarbiyaviy qiymatini hisobga olish zarurligi ta’kidlanmoqda. Musika ta’limida repertuar oddiygina ijro etiladigan yoki tinglanadigan asarlar yig‘indisi emas, balki ta’lim-tarbiya maqsadlarini amalga oshiruvchi pedagogik vosita sifatida qaralishi lozim. Repertuar mazmuni o‘quvchining musiqiy dunyoqarashi, badiiy didi va estetik ehtiyojlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Milliy musika repertuari o‘quvchiga o‘z xalqining musiqiy tafakkuri, an‘analari va estetik qarashlarini anglash imkonini beradi. Xalq kuylarining ohang tuzilishi, ritmik xususiyatlari, lad tizimi, ijrochilik uslubi va poetik mazmuni o‘quvchilarda milliy musiqiy tafakkurning shakllanishiga yordam beradi. Milliy repertuarining pedagogik ahamiyati, avvalo, uning hayotiyliigi va o‘quvchining madaniy tajribasiga yaqinligi bilan belgilanadi. O‘quvchi o‘z xalqining musiqiy merosi bilan tanishar ekan, musiqani shunchaki tovushlar majmui sifatida emas, balki muayyan tarixiy, madaniy va ma’naviy mazmunga ega badiiy hodisa sifatida idrok eta boshlaydi.

Shu sababli musika o‘qituvchisi repertuar tanlashda “bu asar o‘quvchiga nimani beradi?” degan pedagogik savoldan kelib chiqishi zarur. Tanlangan asar o‘quvchining musiqiy eshitishini, badiiy tasavvurini, estetik hissiyotini, ijrochilik qobiliyatini yoki musiqiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. O‘quvchida estetik didning shakllanishi bir martalik faoliyat natijasi emas. Bu izchil, bosqichma-bosqich va tizimli pedagogik jarayondir. Musika darslarida o‘quvchi dastlab musiqiy tovushni eshitadi, uning xarakterini his qiladi, keyinchalik asarning mazmuni va badiiy ifoda vositalarini angelaydi, undan so‘ng musiqiy hodisaga mustaqil baho berish darajasiga ko‘tariladi. Mazkur ketma-ketlikda milliy repertuar muhim vosita vazifasini bajaradi. Masalan, o‘quvchilarga bir xalq qo‘shig‘i va zamonaviy estrada asarini tinglatish, ularning ohang, ritm, mazmun, ijro uslubi va badiiy ta’sirini taqqoslash topshirig‘i berilishi mumkin. Bunday faoliyat o‘quvchini passiv tinglovchidan faol musiqiy idrok subyektiga aylantiradi. Estetik did rivojlangan o‘quvchi musiqiy asarni shunchaki “yoqdi” yoki “yoqmadi” tarzida baholamaydi. U o‘z munosabatini musiqaning xarakteri, mazmuni, ohangdorligi, ijrochilik sifati va badiiy ta’siri orqali asoslashga harakat qiladi. Demak, estetik didning muhim belgilaridan biri musiqiy bahoning asoslanganligi hisoblanadi. Musika o‘qituvchisining eng muhim metodik vazifalaridan biri o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va musiqiy tayyorgarligiga mos repertuarni tanlashdir. Milliy musika repertuarini tanlashda bir necha mezonlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, yoshga moslik mezoni. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun sodda melodik tuzilishga, aniq ritmga va oson anglanadigan mazmunga ega asarlar

tanlanishi lozim. Yuqori sinflarda esa murakkabroq musiqiy shakl, janr va ifoda vositalariga ega asarlarni tahlil qilish imkoniyati kengayadi.

Ikkinchidan, badiiy-estetik qiymat mezoni. Repertuarga kiritiladigan asar yuqori badiiy saviyaga ega bo‘lishi, o‘quvchida musiqiy go‘zallikni his qilish va anglash ehtiyojini uyg‘otishi kerak.

Uchinchidan, tarbiyaviy mazmun mezoni. Milliy repertuar o‘quvchilarda Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik, mehnatsevarlik, do‘stlik va ezgulik kabi ijobiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qilishi zarur.

To‘rtinchidan, musiqiy murakkablik mezoni. Asarning ritmik, melodik, vokal yoki ijrochilik jihatlari o‘quvchining mavjud imkoniyatlariga mos bo‘lishi kerak.

Beshinchidan, milliy-madaniy mazmun mezoni. Repertuar o‘zbek xalqining musiqiy merosi, an’anaviy ijrochilik maktablari, xalq qo‘shiqlari, maqom va mumtoz musiqa namunalari bilan bog‘langan bo‘lishi maqsadga muvofiq.

Zamonaviy tadqiqotlarda ham milliy repertuarni tanlashda o‘quvchining texnik imkoniyati bilan bir qatorda asarning badiiy-g‘oyaviy mazmuni, estetik qiymati va tarbiyaviy ahamiyati hisobga olinishi zarurligi qayd etiladi. Estetik didning shakllanishida musiqiy idrok alohida ahamiyatga ega. O‘quvchi musiqiy asarni qanchalik chuqur idrok etsa, uning estetik mazmunini shunchalik to‘liq anglaydi. Milliy kuy va qo‘shiqlarni tinglash jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilar e’tiborini asarning ohangi, ritmi, tempi, dinamikasi, janri, ijro uslubi va kayfiyatiga qaratishi mumkin. Bunda “Asar qanday kayfiyat uyg‘otdi?”, “Qaysi musiqiy vosita bu kayfiyatni yaratdi?”, “Asarda qanday milliy xususiyatlarni sezish mumkin?”, “Ijrochi asar mazmunini qanday ifodalagan?” kabi savollardan foydalanish samarali natija beradi.

Bunday savollar o‘quvchini oddiy tinglashdan tahliliy tinglashga olib keladi. Natijada o‘quvchi musiqiy asarni ongli ravishda qabul qilish, uning badiiy xususiyatlarini ajratish va o‘z estetik munosabatini ifodalashga o‘rganadi.

Milliy musiqani tinglash ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha 2026-yildagi tadqiqotlarda ham milliy musiqa o‘quvchilarning estetik didi, madaniy savodxonligi, ijodiy faolligi va milliy o‘zlikni anglashiga xizmat qilishi ko‘rsatilgan. Estetik didni shakllantirishda musiqani tinglash bilan bir qatorda uni faol ijro etish ham muhimdir. O‘quvchi milliy qo‘shiqni kuylaganda yoki milliy cholg‘u asarini ijro etganda musiqiy obrazni ichki his etadi va uni amaliy faoliyat orqali ifodalashga harakat qiladi.

Kuylash jarayonida ovozning tabiiyligi, intonatsiyaning aniqligi, nafas olish, diksiya, dinamika va frazirovkaga e’tibor berish o‘quvchining musiqiy-estetik madaniyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, qo‘shiqning mazmunini anglash va uning badiiy obrazini ifodalash o‘quvchining emotsional-estetik tajribasini boyitadi.

Milliy repertuarni jamoaviy ijro etish esa o‘quvchilarda musiqiy hamkorlik, tinglash madaniyati, o‘zini nazorat qilish va umumiy badiiy natijaga mas’uliyat hissini shakllantiradi. Bugungi o‘quvchining musiqiy muhiti juda keng. U milliy folklor namunalaridan tortib, zamonaviy estrada, kino musiqasi va jahon musiqasigacha bo‘lgan turli musiqiy mahsulotlarni tinglaydi. Shuning uchun maktab musiqa ta’limining vazifasi zamonaviy musiqani inkor etish emas, balki o‘quvchida

turli musiqiy hodisalarni ongli va estetik mezonlar asosida baholash qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Shu jihatdan milliy va zamonaviy repertuarni qiyosiy tinglash samarali pedagogik usul bo‘la oladi. Masalan, xalq qo‘shig‘i va uning zamonaviy qayta ishlanmasi tinglanib, o‘quvchilarga ular o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlash topshiriladi. Bunda melodik tuzilish, ritm, tembr, ijro uslubi, matn mazmuni va badiiy ifoda vositalari tahlil qilinadi. Bunday yondashuv o‘quvchida tanqidiy va estetik fikrlashni rivojlantiradi. U milliy musiqaning o‘ziga xosligini anglash bilan birga zamonaviy musiqiy jarayonlarni ham ongli baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Milliy musiqa repertuari orqali o‘quvchilarning estetik didini shakllantirish jarayonini quyidagi pedagogik model asosida tashkil etish mumkin:

milliy repertuarni tanlash → musiqiy tinglash → musiqiy tahlil → ijro faoliyati → qiyosiy baholash → ijodiy topshiriq → refleksiya → estetik xulosa.

Mazkur modelning birinchi bosqichida o‘quvchilarning yoshi, qiziqishi va musiqiy tayyorgarligiga mos repertuar belgilanadi. Ikkinchi bosqichda asar tinglanadi va dastlabki hissiy taassurot shakllantiriladi. Uchinchi bosqichda asarning musiqiy-badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. To‘rtinchi bosqichda asarni kuylash yoki ijro etish amalga oshiriladi. Keyingi bosqichda milliy asar boshqa musiqiy namuna bilan qiyoslanadi. Ijodiy topshiriq bosqichida o‘quvchilar asarga munosabatini rasm, esse, musiqiy tavsif, ijodiy ijro yoki kichik loyiha orqali ifodalashi mumkin. Refleksiya jarayonida o‘quvchi “Men nimani his qildim?”, “Nimani angladim?”, “Menga nima ta’sir qildi?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini baholaydi.

Natijada estetik did faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirish orqali emas, balki tinglash – his qilish – anglash – ijro etish – baholash – ijod qilish jarayonida shakllanadi.

XULOSA

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida milliy musiqa repertuaridan maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan foydalanish o‘quvchilarda estetik didni shakllantirishning samarali vositalaridan biridir. Milliy kuy-qo‘shiqlar, xalq musiqasi, maqom va mumtoz musiqa namunalari o‘quvchilarning musiqiy idroki, badiiy tafakkuri, hissiy-estetik munosabati va milliy-madaniy dunyoqarashini rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Milliy repertuarning ta’limiy samaradorligi uning mavjudligi bilangina emas, balki qanday tanlanishi, qanday tinglatilishi, qanday tahlil qilinishi va qanday ijodiy faoliyat bilan bog‘lanishiga bog‘liq. Shu sababli musiqa o‘qituvchisi repertuarni tanlashda o‘quvchining yosh va individual xususiyatlari, musiqiy tayyorgarligi, asarning badiiy-estetik darajasi, tarbiyaviy mazmuni va milliy-madaniy qiymatini hisobga olishi lozim.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, milliy repertuar asosida estetik didni shakllantirishning eng maqbul pedagogik mexanizmi “musiqiy tinglash – hissiy idrok – tahlil – ijro – qiyoslash – ijodiy faoliyat – refleksiya – estetik baholash” izchilligida tashkil etilganda namoyon bo‘ladi.

Demak, milliy musiqa repertuari o‘quvchiga tayyor estetik qarashlarni beruvchi vosita emas, balki uning go‘zallikni mustaqil idrok etishi, musiqiy

hodisalarni baholashi, milliy qadriyatlarni anglash va shaxsiy estetik pozitsiyasini shakllantirishi uchun pedagogik muhit yaratadigan muhim ta’limiy resursdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent.
3. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent.
4. Qobilova E.B. *Musiqi pedagogikasi*. – Qo‘qon, 2026.
5. Qobilova E.B. *Kasbiy-pedagogik identitet va uni rivojlantirish mexanizmlari (bo‘lajak musiqi o‘qituvchilari misolida)*. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi.
6. Qobilova E.B. Kasbiy-pedagogik identitet va uning pedagogik, psixologik, didaktik va refleksiv mexanizmlari (bo‘lajak musiqi o‘qituvchilari misolida). **Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar**, 2026. 5-jild, 12-son. 75–79-b.
7. Qobilova E.B. Bo‘lg‘usi musiqi o‘qituvchilarida kasbiy-pedagogik identitetni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari. **Kokand University Herald**, 2026. 18-A-son.